

**Чубінідзе О.О., Задорожний О.О. Джерела закріплення
універсальної юрисдикції**

*Чубінідзе О. О., молодший експерт з питань адаптації
національного законодавства відповідно до права ЄС;*

*Задорожній О. О.
Магістр спеціальності “міжнародне право”
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ДЖЕРЕЛА ЗАКРІПЛЕННЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Сьогодні на території України палає збройний конфлікт. Не дивлячись на те, що на міжнародному та національному рівні він досі офіційно не визнаний, агресор наступає на нас "на всіх фронтах". Зазвичай, ми помічаємо лише ті аспекти цього конфлікту, які загрожують безпеці цілої нашої держави, однак, тим часом, ворог використовує всі законні та незаконні можливості завдати нам удар. Одним з прикладів начебто законних дій Російської Федерації є засудження українських громадян з використанням концепції універсальної юрисдикції. Звичайно ж, ці громадяни не є пересічними особами. Вони є представниками еліт нашого суспільства, адже це громадські діячі, політики та військові.

Проблема юрисдикції в загальному і універсальної юрисдикції зокрема відноситься до концепції сфери дії міжнародного і внутрішньодержавного права і має важливе значення як для теорії, так і для практики міжнародних відносин.

У первинному і основному сенсі термін «юрисдикція» означає право

держави здійснювати примус аж до судово-виконавчої діяльності щодо осіб і діянь, що мали місце в певній просторовій сфері. Р. О'Кіф так визначає сутність універсальної юрисдикції: «Універсальна юрисдикція — це предписуюча юрисдикція над злочинами, здійсненими за кордоном особами, які під час вчинення протиправної діяння не були ні резидентами, ні громадянами запитуючої держави і діяння яких не є загрозою для фундаментальних інтересів держави, що здійснює подібний вид юрисдикції» [1, с. 745].

Якщо стосовно низки злочинів держави, відповідно до міжнародних договорів, зобов'язані встановлювати універсальну юрисдикцію, то щодо інших злочинів вони лише мають на це право. Так, Женевські конвенції 1949 р прямо зобов'язують держави встановити універсальну юрисдикцію щодо їх «серйозних» (grave) порушень [2,43]. Такі ж умови містять Конвенція 1984 року проти катування [3] і Міжнародна конвенція про захист всіх осіб від насильницьких зникнень 2006 [3], а також ряд угод в області боротьби з міжнародним тероризмом. Ця форма універсальної юрисдикції іменується примусовою універсальною юрисдикцією. Міжнародний трибунал по колишній Югославії в рішенні по проміжній апеляції Тадича знайшов, що умови «серйозних (grave) порушень» Женевських конвенцій «створюють примусову універсальну юрисдикцію для договірних держав» [4]. До схожих висновків прийшов в 2005 році і Гаазький окружний суд, який виніс вирок двом афганським офіцерам за порушення умов Конвенції проти катувань та Женевської конвенції 1949 року. Суд вказав, що Женевські конвенції накладають на держави зобов'язання переслідувати «грубі (grave) порушення», що становить основу для універсальної юрисдикції [5].

Стосовно інших видів злочинів міжнародне право не накладає зобов'язань, а лише надає державам право встановлювати універсальну юрисдикцію. В останньому випадку це право впливає з норм звичаєвого міжнародного права (в ряді випадків - *jus cogens*), що забороняють ті чи інші

види поведінки, і зобов'язань *erga omnes*, тобто заснованого на загальному інтересі обов'язку міжнародного співтовариства в цілому і кожної держави окремо припиняти таку поведінку [6,52].

Як підкреслив Генеральний Секретар ООН у своїй доповіді, міжнародна юрисдикція - «запасний інструмент» в боротьбі проти безкарності, який може бути застосований лише там, де «система правосуддя країни, в якій було вчинено порушення, нездатна або не схильна» покарати злочинця [7]. Цей принцип, відомий як субсидіарність (*subsidiarity*, *дополняемость*), означає, що держава, на території якої скоєно міжнародний злочин, має пріоритет у здійсненні по ньому своєї юрисдикції [8].

Відповідно до цього принципу, міжнародна юрисдикція може бути в тій чи іншій формі здійснена щодо міжнародного злочину тільки в одному з наступних випадків:

- держава, яка володіє по його відношенні юрисдикцією, не бажає або не здатна вести розслідування чи порушити кримінальне переслідування належним чином;
- національний суд держави, яка має по його відношенню юрисдикцію, виніс відносно такого злочину рішення, метою якого було захистити особу від кримінальної відповідальності;
- держава, яка володіє по його відношенню юрисдикцією, допустила необґрунтовану затримку у проведенні судового розгляду, яка в обставинах, що склалися, несумісна з наміром здійснити над відповідною особою правосуддя;
- судовий розгляд в національному суді держави, яке має по його відношенню юрисдикцією, не проводився або не проводиться незалежно і неупереджено, і порядок, в якому він проводився або проводиться, в обставинах, що склалися є несумісним з наміром віддати відповідну особу до рук правосуддя [9].

Ці умови, закріплені в статутах Спеціальних міжнародних трибуналів

ООН і Римському статуті Міжнародного кримінального суду, є підставою для повторного розгляду даними Судидами справ, вже розглянутих судами держав, і в даний час можуть вважатися загальноприйнятими. По суті вони є набором обмежень, які покликані зберегти баланс між державним суверенітетом і інтересом світової спільноти в припиненні і покарання злочинів, що є загрозою для світу і міжнародного правопорядку. Дані обмеження пов'язують як міжнародні суди, так і держави, які застосовують у своїй судовій практиці принцип універсальності.

Універсальна юрисдикція є одним з видів юрисдикції, визнаним загальним міжнародним правом. Незважаючи на уявну новизну універсальної юрисдикції, вона має глибокі історичні корні і тісно пов'язана з концепцією *hostis humani generis*, за якої певні особи в силу скоєних серйозних злочинів розглядалися як вороги всього людства, які не повинні залишитися безкарними. Сказане стосується насамперед піратів. Ще в часи Цицерона пірати визнавалися особливо небезпечними злочинцями, які повинні понести заслужене покарання незалежно від того, якій державі вони заподіяли шкоду. Потім, починаючи з XVI ст. юрисдикція стала встановлюватися над іншими видами злочинів. Зокрема, дослідник того часу Коваррувій вважав, що відповідно до природного права, загального для всіх народів, держава, на території якого знайдений злочинець, має обрати один з двох варіантів можливих дій: екстрадувати виявленого злочинця або судити його.

Згодом універсальна юрисдикція стала застосовуватися тільки до найбільш небезпечних форм протиправних діянь (цей факт віддзеркалювався в працях Г. Гроція і Е. де Ваттеля) [10,124]. Зокрема, основний принцип універсальної юрисдикції - *aut dedere aut iudicare* - був сформульований Г.Гроцієм. Вчений виходив з того, що "так як держави не повинні допускати, щоб інша держава, використовуючи збройну силу, вступила в їх межі заради здійснення покарання, оскільки це недоцільно, то ... держава, в якій

знаходиться той, хто звинувачений у злочині, повинна або сама, на вимогу іншої держави покарати злочинця, або залишити це на розсуд відповідної держави [11,508].

Дослідження цих науковців, на мою думку, можна вважати доктриною міжнародного права в розумінні ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН [12]. Наведемо в хронологічному порядку інші правові документи що можуть або могли б вважатися (якби вступили в силу) джерелами закріплення концепції універсальної юрисдикції на міжнародному та національному рівнях.

У 1931 р Інститут міжнародного права засвідчив розуміння універсальної юрисдикції у своїй резолюції (ст.5) [13].

Однак, починаючи з другої половини ХХ ст., розуміння універсальної юрисдикції модифікувалося у зв'язку з виникненням концепцій *erga omnes* і *jus cogens*, що стали частиною позитивного міжнародного права, змінився й зміст універсальної юрисдикції. Відтепер вона застосовувалася виходячи єдино з характеру вчиненого міжнародного злочину.

Новим етапом міжнародного співробітництва держав у цій галузі у 1937 році стала розробка під егідою Ліги Націй Конвенції про попередження тероризму та покарання за нього, а також Конвенції про створення міжнародного кримінального суду. Хоча обидві конвенції так і не вступили в силу, багато їх положень лягли в основу становлення таких принципів і норм міжнародного співробітництва в боротьбі з тероризмом, як невідворотність покарання злочинців, універсальна юрисдикція, зобов'язання або видавати передбачуваного злочинця, або переслідувати його в кримінально-процесуальному порядку, положення про взаємний обмін відповідною інформацією тощо [14,267].

Питання можливості застосування універсальної юрисдикції до воєнних злочинів стало на порядку денному під час Другої Світової війни [15,177]. Декілька справ, які мали місце після війни базувалися саме на цій

концепції. Комісія ООН з воєнних злочинів зазначала, що «право засуджувати за воєнні злочини...належить кожній незалежній державі [16].

Певні тенденції до закріплення концепції універсальної юрисдикції на міжнародному рівні можна виявити в ряді універсальних міжнародних договорів: Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року, Міжнародній конвенції «Про припинення злочину апартеїду та покарання за нього» від 30 листопада 1973 року, Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 року [17,315].

На регіональному рівні, в 1990 р. Радою Європи був досягнутий консенсус з приводу екстериторіальних видів юрисдикції держав. Серед них була виділена також універсальна юрисдикція. Зокрема, вказувалося: «Ці види юрисдикції можуть розглядатися як принципи юрисдикції міцно встановлені практикою держав» [18,12]. Потім у справі, «Ордер на арешт» від 11 квітня 2000, в особливих думках суддів Міжнародного суду вказувався той факт, що універсальна юрисдикція має характер звичайної норми міжнародного права і в той же час закріплена в декількох конвенціях [19,6].

Універсальна юрисдикція закріплена законодавчо низкою держав: в Австралії, Австрії, Бельгії, Канаді, Данії, Франції, ФРН, Ізраїлі, Нідерландах, Іспанії, Російської Федерації, Швейцарії, Великобританії, Фінляндії, Греції, Ірландії, Італії, Люксембургу, Португалії, Швеції, Сенегалі та інших країнах [20,113].

Акти м'якого права. У 1994 р Рада безпеки ООН у Резолюції від 27 лютого 1995 року № 978 закликала держави: «заарештовувати і затримувати, відповідно до свого внутрішнього законодавства та відповідним стандартам міжнародного права, до проведення судового розгляду Міжнародним трибуналом з Руанди чи компетентними національними властями виявлених на їх території осіб, щодо яких є достатні докази того, що вони несли відповідальність за діяння, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного

трибуналу з Руанди» [21].

ООН звернула увагу на проблему універсальної юрисдикції у зв'язку з подіями 2006 року, коли французьким судом було видано ордер на арешт дев'яти високопосадовців з Руанди, що звинувачувались у актах тероризму, скоєних проти представників власного уряду, які належали до іншої нацменшини. Після затримання обвинувачених спалахнув дипломатичний скандал, а в Руанді паралельно розпочався геноцид. Згодом, у 2008 році іспанський суд звинуватив військових представників Руанди у скоєнні геноциду. В дану справу вже втрутився Африканський Союз, тому, представником Танзанії у ООН, у 2009 році, був ініційований аналіз питання універсальної юрисдикції на Генеральній Асамблеї ООН [22,8].

Існують й сучасні доктринальні спроби закріплення механізму використання принципу універсальної юрисдикції. Зокрема, такими є Принстонські принципи щодо універсальної юрисдикції. Їх налічується всього чотирнадцять, однак їхній зміст достатньо чітко окреслює сферу використання принципу. Піднімаються такі важливі питання як конкурентна юрисдикція, амністія, причини відмови у видачі злочинців тощо [23,15]. Ігнорування цих основ призводить на практиці до конфлікту юрисдикцій або відмови у здійсненні правосуддя в цілому.

Отже, принцип універсальності є унікальним правовим явищем: на відміну від інших видів міжнародної юрисдикції, універсальна юрисдикція не походить з ідеї суверенітету або згоди держави, але, навпаки, прагне його подолати. Згідно з цим, універсальна юрисдикція найчастіше визначається як юрисдикція, яку держава може здійснювати навіть проти волі держав, що володіють територіальною чи іншими формами юрисдикції.

Хоча історія застосування концепції універсальної юрисдикції налічує лише з півсотні років, однак за цей строк дана теорія зайняла досить стійку позицію в механізмі функціонування міжнародного права. Зокрема, це підтверджується достатньо великою і диверсифікованою кількістю джерел

його закріплення як на міжнародному, так і на національному рівні. На мою думку, це дає підстави стверджувати, що універсальна юрисдикція стала невід'ємним інститутом міжнародного кримінального права, та кримінального права великої кількості держав світу.

Список використаних джерел

1. O'Keefe R. Universal Jurisdiction: Clarifying the Basic Concept [Електронний ресурс] // Journal of International Criminal Justice. — 2004. — № 2. — Р. 735-760. — Режим доступу: [http://documents.law.yale.edu/sites/default/files/O'Keefe %20- %20Universal %20 Jurisdiction %20- %202004.pdf](http://documents.law.yale.edu/sites/default/files/O'Keefe%20-%20Universal%20Jurisdiction%20-%202004.pdf). - Дата доступу 02.03.2016.
2. Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и дополнительные протоколы к ним [Текст] / Междунар. ком. Красного Креста. - М. : [б. и.], 1994. - 319 с.
3. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень.— [Електронний ресурс] //Офіційний портал Верховної Ради України.— Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_154. -Дата доступу 08.02.2016
4. International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY), Prosecutor v. Dusko Tadić. - IT-94-I-AR72.- Merits (Appeals Chamber). - 2 October 1995.
5. Case against Heshamuddin Hesham and Habibulla Jalalzoy. - Hague District Court. - 14 October 2005. - Case No. 09/751004-04.
6. International Law. Hall, Stephen. - 2nd ed. - Butterworths Tutorial Series, LexisNexis Butterworths. - 2006. — 348 p.
7. UN Secretary-General Report. “Rule of Law and Transitional Justice”, para. 48. — [Електронний ресурс] // Сайт ООН. - Режим доступу:

<https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/the-rule-of-law-and-transitional-justice-in-conflict-and-post-conflict-societies-report-of-the-secretary-general/>. -
Дата доступа 07.12.2016.

8. Universal Jurisdiction in Europe. — [Електронний ресурс] // Human Rights Watch. - Режим доступу:<http://www.hrw.org/en/node/11297/section/2>. -
Дата доступа 07.12.2016.

9. Римський статут Міжнародного уголовного суду.— [Електронний ресурс] //Офіційний портал Верховної Ради України.— Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588. - Дата доступа 07.12.2016.

10. Право народов, или Принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов [Текст] / Э. Ваттель. - М. : Госюриздат. - 1960. - 166 с.

11. Гроций Г. О праве войны и мира: Репринт. с изд. 1956 г. / Г. Гроций. – М.: Ладомир, 1994. –. 868 с

12. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду.— [Електронний ресурс] //Офіційний портал Верховної Ради України.— Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010. - Дата доступа 02.12.2016.

13. Le conflit des lois pénales en matière de compétence [Електронний ресурс] // Institut de Droit International. - Режим доступу: http://www.justitiaetpace.org/idiF/resolutionsF/1931_camb_04_fr.pdf. - Дата доступа 11.12.2016

14. Международное право [Текст] : учебник / МГИМО ; отв. ред.: Ю. М. Колосов, В. И. Кузнецов. - 2-е изд., доп. и перераб. - М. : Междунар. отношения, 1998.

15. Universality of Jurisdiction Over War Crimes [Текст] / Willard Cowles. - 1945. - California Law Review. - P 158-183.

16. Law Reports of Trials of War Criminals (L.R.T.W.C), Vol. 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/Law-Reports_Vol-15.pdf. - Дата доступа 05.05.2017

17. Лямин Н.М. Становление принципа универсальной юрисдикции и ее осуществление органами международного уголовного правосудия // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: юридические науки. - М: РУДН, 2014, №2. - С. 311-319

18. Extraterritorial criminal jurisdiction [Текст] // *Council of Europe. European, Committee on Crime Problems, Dec 31, 1990.* - Law - 42 pages.

19. Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium). – [Электронный ресурс] //International Court of Justice. - Режим доступа: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=591&p1=3&p2=3&case=121&p3=5>. - Дата доступа 11.12.2016

20. Международный уголовный кодекс ФРГ от 26 июня 2002 г. Перевод. [Текст] / Под ред. Богуша Г.И., Трикоз Е.Н. — М. – 2008. - 1142 с.

21. Резолюции Совета Безопасности ООН 1995 года [Электронный ресурс] //Сайт ООН. - Режим доступа <http://www.un.org/ru/sc/documents/resolutions/1995.shtml> . - Дата доступа 02.03.2015.

22. Louise Arimatsu. Universal Jurisdiction for International Crimes: Africa's Hope for Justice? // Chatham House, 2010. – P. 20

The Princeton Principles on Universal Jurisdiction. - Princeton University, Program in Law and Public Affairs. – 2001. – 32 p.

Чубінідзе О.О., Задорожний О.О. Джерела закріплення універсальної юрисдикції

У статті розглянуто джерела закріплення універсальної юрисдикції, актуальної для України зараз у світлі подій на Сході. Зокрема, уваго було приділено історичним джерелам; виявлено деякі теоретичні розбіжності у її розумінні на рівні міжнародного та національного законодавства. Невіддільним елементом даного дослідження стали етапи становлення та розвитку цієї концепції.

Ключові слова: міжнародне кримінальне право, універсальна юрисдикція, збройний конфлікт, Женевські конвенції.

Summary

The article deals with the sources of universal jurisdiction in connection with the events in Eastern Ukraine. In particular, a special attention was paid to the historical sources of universal jurisdiction – the works of outstanding specialists in international law. Unfortunately, nowadays, the widest form of implementing of this concept is ‘soft law’. On the other hand, universal jurisdiction is enshrined in internal law, namely in the constitutions and criminal codes of different countries.

The stages of formation and development of universal jurisdiction were inseparable parts of this study. Covarruvias was writing on criminal jurisdiction over common crimes, not international crimes. It is Grotius who elevates this to the subject of international law. The monumental turning point in the evolution of universal jurisdiction was the establishment of the International Military Tribunal (IMT) and other Nuremberg trials held immediately after the Second World War. Nuremberg, usually acknowledged as the birth of the modern form of universal jurisdiction, is followed by a few references to events that have become milestones or precedents since World War II, such as the drafting of the Geneva Conventions, the development of multilateral human rights instruments, and the Eichmann Trial.

Then, application of universal jurisdiction has been affirmed by the ICTR and the International Criminal Tribunal for Yugoslavia (ICTY).

Keywords: *international criminal law, universal jurisdiction, armed conflict, the Geneva Conventions.*